

هویت ملی ایرانیان و جهانی شدن

دکتر محمد رجبی

عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی

دکتر هادی رجبی

عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه : رجبی، محمد، ۱۳۶۳-
عنوان و نام پدیدآور : هویت ملی ایرانیان و جهانی شدن / محمد رجبی، هادی رجبی.
مشخصات نشر : تهران: نشر علوم اجتماعی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری : ۱۵۵ ص؛ ۱۴×۲۱ س.م.
شابک : 978-600-95802-1-7

وضعیت فهرست نویسی: فیا
داشت :
موضوع : ویژگی های ملی ایرانی
شماره :
رده بندی :
شماره کتابشناسی ملی: ۰۵۹۵۲

نام کتاب: هویت ملی ایرانیان و جهانی شدن

نویسنده: محمد رجبی، هادی رجبی

ناشر: نشر علوم اجتماعی

شمارگان: ۲۰۰

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴

قیمت: ۸۰۰۰ تومان

آدرس ناشر: میدان انقلاب، ابتدای جمالزاده جنوبی، کوچه دانشور، پلاک ۵، واحد ۵

تلفن: ۴-۶۶۹۰۳۰۴۳ فکس: ۶۶۴۲۸۲۳۹

«فهرست مطالب»

مقدمه ۳

فصل اول - چارچوب نظری ۹

۱-۱- جهانی شدن ۱۴

۱-۱-۱- عوامل مؤثر در پیدایش و تکوین جهانی شدن ۱۵

۱-۱-۲- تعریف جهانی شدن ۲۰

۱-۱-۳- ماهیت جهانی شدن ۳۰

۱-۲- هویت ۳۸

۱-۲-۱- تعریف مفهوم هویت ۳۹

۱-۲-۲- تعریف هویت ۴۰

۱-۲-۳- عوامل مؤثر بر شکل‌گیری هویت ۴۴

۱-۲-۴- اقسام هویت ۴۷

۱-۲-۵- هویت ملی ۴۹

۱-۲-۵-۱- عناصر و مؤلفه‌های هویت ملی در ایران ۵۳

۱-۳- جمع‌بندی ۵۹

فصل دوم- هویت ملی از دریچه جهانی‌شدن ۶۱

۱-۲- پیامدهای منفی جهانی‌شدن برای هویت ملی ۶۵

۱-۲-۱- یکسان‌سازی فرهنگی ۶۵

۱-۲-۲- اشاعه فرهنگ مصرف‌گرایی ۶۶

۱-۲-۳- تعارضات جدی اعتقادی و چالش‌های عمیق اخلاقی ۷۵

۱-۲-۴- جهانی‌سازی زبان انگلیسی ۸۱

۱-۲-۵- شکاف طبقاتی ۸۳

۱-۲-۶- قوم‌گرایی ۸۴

۱-۲-۷- گسترش انزوای طلبی ۸۷

- ۸۸-۱-۲- مهاجرت نخبگان.....
- ۹۰-۱-۲- منفعت طلبی.....
- ۹۱-۱-۲- ایجاد بحران مشروعیت.....
- ۹۴-۲- پیامدهای مثبت جهانی شدن برای هویت ملی.....
- ۹۴-۲-۲- تکثر فرهنگی.....
- ۱۰۰-۲-۲- آزادسازی اطلاعات.....
- ۱۰۲-۳- جمع بندی.....

فصل سوم- تجربدهای تبدیل چالش های جهانی شدن به فرصت.....۱۰۳

- ۱-۳- بسط مادی لازم و آگاهی از شرایط جهانی شدن.....۱۰۵
- ۲-۳- ارتقاء دایمی دانش.....۱۰۶
- ۳-۳- تقویت رابطه های داخلی.....۱۰۷
- ۴-۳- تقویت زبان فارسی.....۱۰۸
- ۵-۳- حفظ، جذب و به کار بردن نخبگان.....۱۱۰
- ۶-۳- احیای روحیه خودباوری، امید و تلاش.....۱۱۶
- ۷-۳- احیای هویت و شخصیت فرهنگ ایرانی - اسلامی.....۱۲۰
- جمع بندی.....۱۳۰

نتیجه گیری.....۱۳۳

فهرست منابع و مآخذ.....۱۴۳

سال‌های آخر قرن بیستم و اوایل قرن ۲۱ میلادی، جهان وارد عرصه جدیدی از تعاملات اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و قومی شده که ویژگی بارز آن فشردگی زمان، مکان و فضا، رشد مطالبات و گرایش‌های هویت‌خواهانه، ادغام اقتصادی و نیز کم‌رنگ شدن مرزهای ملی است. این پدیده که به نام جهانی‌شدن مشهور گشته، تعاریف و ابعاد گسترده‌ای دارد. به عنوان مثال، امانوئل ریشتر جهانی‌شدن را شکل‌گیری شبکه‌ای می‌داند که طی آن اجتماعاتی که پیش از این در کره خاک دور افتاده و منزوی بودند، در وابستگی متقابل و وحدت جهانی ادغام می‌شوند. آلون تافلر جهانی‌شدن را عصر دانایی می‌داند که نه تنها کالا، خدمات و سرمایه بین‌المللی در نقاط مختلف دنیا به آسانی به گردش درمی‌آیند، بلکه افکار و دانش بشری نیز به آسانی و بی‌حد و مرزتر از گذشته می‌گردند و در واقع، جهانی‌شدن محیط یگانه‌ای را برای تمام کشورهای جهان به وجود می‌آورد که در آن پیوندهای بین‌المللی به حداکثر خراب می‌رسد.

تنوع در تعاریف و بنیادهای جهانی‌شدن، ناشی از این حقیقت است که جهانی‌شدن رویدادی در حال تکوین و شدن است و هر روز می‌توان از زاویه‌ای نو به تفسیر آن پرداخت. بدین جهت است که عده‌ای جهانی‌شدن را موضوعی بحث‌انگیز، چند بعدی و در عین حال مبهم می‌دانند. بر این اساس به اعتقاد اینان، ابهام مفهومی جهانی‌شدن را باید در سه طریق تلقی «فرایند تعمیمی»، «پروژه تحمیلی» و «پدیده‌ای خنثی» جست‌وجو کرد.

از منظر نخست، جهانی‌شدن، فرآیندی به شمار می‌آید که در اثر توسعه تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات الکترونیکی موجب فشردگی فضا و مکان شده و تقویت خودآگاهی جمعی در میان این‌ها بشر می‌گردد. بر این مبنا، جهانی‌شدن امری برآمده از تاریخ، فرایندی ریشه‌دار و فراگردی وسیع، گسترده و همه‌جانبه در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی

است که مرزهای ملی را در می‌نوردد و به عنوان واقعیتی در حال تکوین و تکامل و همچون رودی خروشان و در حال حرکت پرشتاب می‌گذرد و زمان و مکان را می‌فشرد و به یکدیگر نزدیک می‌کند. در رویکرد مزبور، جهانی‌شدن فرهنگی متضمن جریان آزاد عقاید، اطلاعات، تصورات و دانش‌هاست که با در برگرفتن همه ابعاد زندگی، ذهنیت‌ها و عینیت‌ها را محمل می‌بخشد و با انسجام ارگانیکی جهان و تبدیل آن به «ما»ی بزرگ در برابری و وابستگی اجزای جهان ناشی از ارتباطات شبکه‌ای، گشودگی فرهنگی و تمایل فرهنگ به اقتباس از یکدیگر را به ارمغان می‌آورد.

از منظر دوم جهانی‌شدن، همانا جهان‌گرایی یا طرح مهندسی اجتماعی در سطح کلان سیستمی است که ایدئولوژی هرژمونیک غرب را افاده می‌کند و با سیه بر بنیادهای نتولیرالیسم و پست مدرنیسم، درصدد فراگیر کردن شیوه زندگی آمریکایی و غربی کردن انسان‌ها و ترویج فرهنگ مصرف و جنسیت از طریق وارد کردن فرهنگ هالیوودی به کشورها به وسیله ماهواره‌ها و رسانه‌های ارتباطی می‌است. براساس رویکرد مزبور، جهانی‌شدن به واسطه افزایش سطح سواد ملت‌ها، شهرنشینی و انقلاب ارتباطات برای بسیاری از کشورها انتخاب محسوب نمی‌شوند، بلکه نوعی اجبار است که به‌طور قطعی از حوزه اقتصاد فراتر رفته و بر حوزه‌های فرهنگ و سیاست تأثیر می‌گذارد و در این میان، غرب به معنی دارد با بهره‌گیری از فن‌آوری ارتباطات ماهواره‌ای و دیجیتالی، آن را در مسیر سردمداری تمدن اطلاعاتی و سیطره‌جویی بر سایر کشورها در دهکده جهانی مک‌لوهان و در موج سوم آلوین تافلر به کار بندد و از رهگذر یکسان‌سازی فرهنگی و یکپارچه‌سازی ارزشی، فرهنگ جهانی و استعلایی غرب را بر کشورهای جهان از طریق جنگ ماهواره‌ها تحمیل کند.

هنجارهای خود را حاکمیتی فراگیر بخشد و جهان‌گرایی فرهنگی را بر تک‌هنجاری طلبی آمریکا در امپراتوری جهانی جدید، استوار سازد.

از منظر سوم نیز، جهانی‌شدن به صورت پروسه‌ای نگرسته می‌شود که نه یک فرآیند بی‌طرفانه محض است و نه یک پروژه عامدانه محض، بلکه چیزی است میان این دو. بنابراین، پدیده جهانی‌شدن را نه می‌توان کاملاً پیش‌اندیشیده دانست، زیرا متغیرهای پراکنده و بعضاً غیر قابل کنترلی را در خود دارد و نه می‌توان فرآیندی بی‌طرفانه دانست، چرا که قطعاً صاحبان اطلاعات از فرصت‌های بیشتری جهت بهره‌مند شدن از مزایای جهانی‌شدن برخوردارند.

با عنایت به این ملاحظات و بر مبنای موارد مذکور، می‌توان به واکاوی نگرش‌های مختلف به قوله جهانی‌شدن پرداخته، فرصت‌ها و چالش‌های آن را در ارتباط با هویت ملی مورد توجه و تحلیل قرار دهد. بدین معنا و به عنوان مثال، طرفداران رویکرد نخست بر آن نظرند که جهانی‌شدن نه تنها به تضعیف هویت ملی منجر نمی‌شود بلکه با حفظ آن به عنوان میانجی میان خرده‌فرهنگ‌های قومی و فرهنگ جهانی، رصدد شکل‌دهی به آن براساس الگوی تعامل مبتنی بر هم‌جوشی فرهنگ‌ها و تاراج ساختن آن از حالت تنگ و متعصب نژادی و قومی است. به اعتقاد آنان، کشور جمهوری اسلامی ایران می‌تواند از فرصت‌هایی که جهانی‌شدن در اختیار او قرار می‌دهد و با تکیه بر فرهنگ غنی ایرانی و اسلامی خود، کمال استفاده را در جهت ارتقای هویت ملی خویش نماید. این در حالی است که به اعتقاد طرفداران رویکرد دوم، جهانی‌شدن، هویت ملی را تضعیف می‌کند. چرا که خواهان یکسان‌سازی فرهنگ‌ها و ادغام فرهنگ‌های بومی و محلی در فرهنگ جهانی مسلط است به گونه‌ای که هویت‌های فراملی و فروملی بر هویت‌های ملی غالب و چیره شوند فرهنگ استعلایی و تحمیلی غرب

موجبات از خودبیگانگی فرهنگی و درهم ریختگی اجتماعی کشورهای جهان سوم را فراهم آورد. بدین ترتیب، به نظر ایشان، در عصر جهانی شدن کشور ما با بحران هویت مواجه خواهد شد و از این منظر است که هر یک از آنها کوشیده‌اند تا به راهکارهای مقابله با این بحران توجه نمایند.

به هر حال، براساس آنچه گفته شد ما به طرح این پرسش اصلی پرداختیم که «جهانی شدن چه تأثیری بر هویت ملی خواهد گذارد؟». برای پاسخ به این پرسش اصلی، پرسش‌های دیگری نیز به شرح ذیل طرح گردید:

- «جهانی شدن» به چه معنا است و شاخصه‌ها و مؤلفه‌های اصلی آن کدامند؟

- «هویت» چیست و مقصود از «هویت ملی» چه می‌باشد؟

- راهکارهای تبدیل به دیدنای «جهانی شدن» به فرصت کدام است؟

در پاسخ به این سؤالات، ضمن آنکه «آثار مثبت و منفی جهانی شدن» به عنوان «متغیر مستقل» و «هویت ملی» به عنوان «متغیر وابسته» به بیان این فرضیه پرداختیم که «جهانی شدن از یک سبب تضعیف هویت ملی و از سوی دیگر موجب تقویت آن می‌شود». برای به معرض آزمون قرار دادن فرضیه خویش نیز کوشیدیم تا ضمن گردآوری ادبیه به شیوه کتابخانه‌ای، براساس رویکردی توصیفی - تحلیلی داده‌های گردآوری شده را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم. برای نیل به این هدف، مطالب کتاب پیش رو در سه فصل سازماندهی گردید:

در فصل نخست که ذیل عنوان «چارچوب نظری» به رشته تحریر درآمده است به بحث و بررسی پیرامون دو مفهوم جهانی شدن و هویت خواهیم پرداخت. برای این منظور و در گام نخست مفهوم جهانی شدن را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و در گام بعد، مفهوم هویت را سرلوحه تلاش‌های خویش قرار خواهیم داد.

در فصل دوم، تلاش خواهیم نمود تا به بیان برخی از مهمترین چالش‌ها و فرصت‌های جهانی شدن که پیش‌روی هویت ملی قرار دارد، پرداخته و از این رهگذر، به مسائلی نظیر یکسان‌سازی فرهنگی، اشاعه فرهنگ مصرف‌گرایی، تعارضات جدی اعتقادی و چالش‌های عمیق اخلاقی، ترویج زبان انگلیسی، قوم‌گرایی، مهاجرت نخبگان، ایجاد بحران مشروعیت، تکثر فرهنگی و آزادسازی اطلاعات بپردازیم.

در فصل سوم که در واقع فصل پایانی کتاب حاضر است و با عنوان «راهبردهای تبدیل چالش‌های جهانی شدن به فرصت» مشخص شده است، می‌کوشیم به‌تربیین راهبردهای پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران در تبدیل چالش‌های جهانی شدن به فرصت را در رابطه با هویت ملی، نام برده و به قدر کفایت پیرامون آن توضیح دهیم.

لازم به ذکر است که آنچه به عنوان دستاورد این اثر می‌تواند در نظر گرفته شود، از چند بعد قابل بررسی است:

۱- ایجاد درکی علمی‌تر و مبتنی بر شناخت صحیح از جهانی شدن و تأثیر آن بر هویت ملی که تأثیر به‌سزایی در اتخاذ تصمیمات مسئولان می‌تواند ایفا نماید؛ بر این اساس به اعتقاد پاره‌ای از پژوهشگران همچون دکتر احمد ساعی، عدم شناخت صحیح جهانی شدن و اتخاذ تصمیمات در این خلاء می‌تواند هزینه‌های غیر قابل بازگشتی را برای کشور ما در پی داشته باشد. بدیهی است که انجام پژوهش‌هایی از این دست خواهد بود تا این خلاء مفهومی را مرتفع ساخته و سیاست‌گذاران را در اتخاذ تصمیمات درست راهنمایی نماید.

۲- بسترسازی و سوق دادن مردم و بویژه مسئولان در توجه به جهانی شدن و تأثیراتی که این مهم می‌تواند برای کشور ما - در زمینه

هویت ملی - در پی داشته باشد؛ لازمه این امر آن است که ما و هر ایرانی دیگر بر هویت ملی و فرهنگی خود اشراف داشته باشد و ابعاد و فلسفه آن را بشناسد و در جهت حفظ آن تلاش کند. برای تحقق این مهم با توجه به سابقه تمدنی و فرهنگی ایرانیان و ریشه‌دار بودن فرهنگ ایران از عناصر و ارزش‌های عالی، کافی است این ارزش‌ها به درستی درک شود تا همگی مصمم به حفظ و ارتقای آن باشند و از فرصت‌هایی که جهانی‌شدن ایجاد می‌کند برای اشاعه ارزش‌های مثبت و فرهنگ ایرانی اسلامی به جهان استفاده کنیم؛ البته فراموش نکنیم این مطالب نیز با هوشیاری و به کار بستن تمام هم مسئولین و پیرو آن بیدار و برآیسی به وقوع نخواهد پیوست.

۳- استفاده از راهکارهای پیشنهادی در اثر برای مرتفع نمودن مشکلات هویتی جامعه در کشور جهانی‌شدن؛ برای این منظور، کتاب حاضر درصدد برآمده است تا با طرح موارث ایرانی و اسلامی سازنده هویت ملی ایرانیان و تمرکز بیش از پیش بر آن‌ها، مشکلات هویتی جامعه را تدبیر نماید؛

ذکر این نکته نیز ضروری است که در مراحل مختلف تدوین این اثر موانعی پیش روی مؤلفان قرار داشت که از جمله مهم‌ترین آنها نقصان منابع متقن، علمی و بسیار قوی است که در ارتباط با تأثیرات جهانی‌شدن بر هویت ملی ایرانیان به رشته تحریر درآمده باشند.

در پایان بر خود لازم می‌دانیم از تمامی کسانی که در مراحل مختلف تدوین و گردآوری این اثر یار و همراه ما بودند، کمال تشکر و قدردانی را نماییم و ضمن دعوت از تمامی خوانندگان این کتاب به انعکاس نظرات علمی خویش به مؤلفان، خود را آماده و مهبای دریافت نظرات ناقدانه و ناصحانه ایشان اعلام نماییم.